

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

ФОГЕЛЬ Тетяна Миколаївна

УДК 372.14+372.15+374.2

**ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖЕТНІЧНИХ СТОСУНКІВ
ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Тернопіль – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук

Бартенсва Ірина Олександрівна,

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
доцент кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор

Редькіна Людмила Іванівна,

Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський гуманітарний університет» (місто Ялта),
завідувач кафедри педагогіки
та управління навчальними закладами;

кандидат педагогічних наук, доцент

Ягоднікова Вікторія Вікторівна,

Одеський ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
заступник директора з науково-методичної роботи.

Захист відбудеться 31 жовтня 2013 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 26 вересня 2013 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Україна є багатонаціональною й поліетнічною державою. Її територію населяють представники 51 національної групи. Поряд з українцями проживають люди понад 100 національностей. З одного боку, багатонаціональність і поліетнічність складу населення створює можливості для обміну набутими цінностями, з іншого – спричинює виникнення конфліктів на міжнаціональному ґрунті, що актуалізує питання виховання культури міжетнічних стосунків. Завдяки їй забезпечується нерозривність національних традицій, органічне функціонування ціннісних орієнтирів, створюється атмосфера толерантності, що сприяє гармонізації взаємовідносин між етноспільнотами та консолідації нації.

Орієнтири для вирішення проблеми виховання культури міжетнічних стосунків закладені у низці нормативно-законодавчих документів системи освіти та виховання в Україні, зокрема: Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, національній доктрині розвитку освіти, концепції гуманітарної освіти України тощо.

В історії педагогічної думки ідеї міжнародної солідарності, миру і співпраці між народами відображені у дослідженнях Ф. Гансберна та Л. Гурлітта, що є засновниками реформаторської Бременської школи; І. Гаспринського, який вивчав взаємодію і взаємопроникнення культур як шлях до прогресивного розвитку всіх народів; П. Каптерева, що вирішував питання єдності національного й загальнолюдського в педагогіці; М. Кунінга – автора проекту створення Міжнародного педагогічного консультативного центру; М-Ж. Паризького – засновника порівняльної педагогіки; М. Рериха, на думку якого «благодійний синтез» – об'єднання культур – є основним чинником взаєморозуміння й позитивного співробітництва представників етнокультурних систем тощо.

Науковим підґрунтям для вивчення особливостей виховання культури міжетнічних стосунків виступили: ідея цілісності культурно-історичного розвитку людства й певної схожості культур (М. Данилевський, Е. Ейлер, А. Тойнбі та ін.); ідея діалогу культур, де людина виступає як унікальний світ, який взаємодіє з іншими культурами, що творять себе у процесі цієї взаємодії і впливають на інших (М. Бахтін, В. Біблер, С. Курганов, В. Оконь та ін.); культурно-історична теорія розвитку поведінки і психіки (Л. Виготський).

Науковці минулого і сучасності досліджували термінологічну базу культури міжетнічних стосунків, зокрема: визначення поняття «етнос» (Ю. Бромлей, В. Євтух, В. Козлов, В. Кукушин та ін.); феноменологію концепту «культура» (В. Бебік, Є. Бистрицький, В. Біблер, Г. Гегель, В. Козловський, М. Херсковіц та ін.); проблему толерантності, етнічної толерантності та їх

характеристики (О. Асмолов, Л. Байбородова, Л. Ковальчук, Н. Лебедева, Б. Рієрдон, М. Рожков, В. Ягоднікова та ін.); емпатію та етнопатію (М. Барн, Т. Гаврилова, Л. Журавльова, З. Курлянд, Н. Мак-Вільямс, У. Мак-Даугол, К. Роджерс, О. Саннікова, К. Хорні, М. Удовенко та ін.); компетентності (В. Аніщенко, А. Василюк, С. Гончаренко, К. Корсак, А. Маркова, А. Михаліченко, А. Роботова, І. Родигіна, О. Овчарук, І. Тараненко, А. Хуторський, Е. Шорт, І. Ящук та ін.); поняття «середовище» (М. Башмаков, С. Григор'єв, А. Кузнецов, С. Панюкова, І. Роберт та ін.); мовне середовище (Є. Боринштейн, А. Кавалеров та ін.); мовленнєве середовище (А. Богуш та ін.), а також етнопедagogічні традиції виховання підростаючого покоління, формування його самосвідомості; роль культури у розвитку етносу (Л. Редькіна та ін.).

Натомість, незважаючи на численність досліджень із цієї проблематики, не створено єдиного підходу до визначення сутності феномену «культура міжетнічних стосунків». Як засвідчив аналіз наявного наукового фонду, у педагогічній літературі не обґрунтовано педагогічні умови виховання культури міжетнічних стосунків школярів. Йдеться передусім про підлітків як особливу вікову категорію. У цьому віці відбувається процес соціалізації учнів. Вивчаючи своє внутрішнє «Я», підлітки досліджують і всіх оточуючих їх людей. Саме цей вік характеризується категоричністю у судженнях та конфліктністю, пов'язаних, зокрема, з недостатністю життєвого досвіду. Інші культурні традиції, соціальні відмінності подеколи не сприймаються, що призводить до непорозумінь, а то й конфліктів. На цьому ґрунті виникають проблеми міжетнічної взаємодії в підлітковому середовищі. Недостатність культури міжетнічних стосунків підлітків спричиняє її відсутність у дорослих, що призводить до екстремальних проявів ворожості між представниками різних етносів. Отже, важливо сконцентрувати зусилля педагогів на вихованні духовно-осмисленого, рефлексивного патріотизму, який поєднує любов до свого народу, нації, етносу, Батьківщини з почуттям поваги до інших народів, етнічних груп.

Виховувати культуру міжетнічних стосунків необхідно під час проведення уроків, особливо з гуманітарних дисциплін, проте значно більші можливості для виховного процесу відкриваються у позакласній роботі, оскільки вона сприяє встановленню доброзичливих стосунків між дітьми різних національностей, представниками різних етносів, а також допомагає формуванню навичок їх спілкування, поведінки, які ґрунтуються на емпатії, етнопатії, толерантності, компромісі, повазі до оточуючих.

Вирішенню науковцями цієї складної проблеми перешкоджає низка суперечностей, зокрема між:

- потребою суспільства у вихованні культури міжетнічних стосунків особистості та відсутністю діагностичних методик для вимірювання рівня її сформованості;
- необхідністю створення умов для формування гармонійних стосунків між представниками різних етносів і національностей та недостатнім упровадженням цих умов у школі;

– між потребою використання можливостей позакласної роботи для виховної діяльності та неповною їх реалізацією у загальноосвітньому закладі.

Недостатня розробленість проблеми у психолого-педагогічній літературі, необхідність вирішення означених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано згідно з науковою темою кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Інтегративні технології формування і розвитку особистісних та професійних якостей фахівців» (державний реєстровий номер 0110U002179).

Тема дисертації затверджена вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 11 від 24 червня 2004 р.) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології при АПН України (протокол № 9 від 23 листопада 2004 р.).

Об'єкт дослідження – виховання підлітків у позанавчальний час.

Предмет дослідження – педагогічні умови виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи.

Мета дослідження: виявити та обґрунтувати педагогічні умови виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи.

Для досягнення мети дослідження визначено такі **завдання:**

1. На основі аналізу літературних джерел та практики роботи сучасної школи розкрити сутність та структуру феномену «культура міжетнічних стосунків підлітків».
2. Конкретизувати критерії й показники рівнів вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків.
3. Виявити педагогічні умови виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи.
4. Розробити модель реалізації визначених педагогічних умов та експериментально перевірити їх ефективність.

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань та досягнення мети дослідження використано загальнонаукові методи, а саме: *теоретичні* – вивчення й аналіз філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури, наукового доробку вітчизняних та зарубіжних науковців з проблеми виховання культури міжетнічних стосунків для розкриття сутності та структури феномену «культура міжетнічних стосунків підлітків»; системний аналіз результатів досліджень сучасних науковців, вивчення практики роботи сучасної школи, узагальнення науково-теоретичних і дослідних даних для теоретичного обґрунтування педагогічних умов виховання

культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи; систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних фактів для виокремлення критеріїв, показників та рівнів вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків на констатувальному й формуальному етапах експерименту та розробки методики їх діагностики; *емпіричні* (анкетування, спостереження, бесіди, інтерв'ю, опитування, методи експертної оцінки, оцінки власного досвіду, психологічні тести та методики, питальники тощо) для розробки моделі реалізації педагогічних умов виховання культури міжетнічних стосунків підлітків; *констатувальний експеримент* для визначення первинного рівня вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків; *формульний експеримент* – з метою перевірки ефективності розробленої моделі реалізації педагогічних умов; *прогностичні*: моделювання та проектування процесу виховання у підлітків культури міжетнічних стосунків; кількісний та якісний аналіз результатів дослідження з використанням *методів математичної статистики* для аналізу отриманих результатів із виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Одеської спеціалізованої школи I-III ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов Одеської міської ради Одеської області № 50, НВК «Балтська ЗОШ I-III ступенів № 2 – гімназія» (м. Балта, Одеська область), Вижницької ЗОШ I-III ступенів ім. Ю. Федьковича (м. Вижниця, Чернівецька область). Загалом експериментальним дослідженням було охоплено 206 підлітків. З них у формуальному експерименті взяли участь 104 підлітки.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше*:

— визначено й обґрунтовано педагогічні умови виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи (стимулювання цілеспрямованого розвитку етнотолерантності у підлітків; актуалізація та збагачення знань підлітків щодо особливостей етносів; залучення підлітків до створення емоційно-позитивного мовно-літературного середовища);

— *розроблено* модель реалізації визначених педагогічних умов, у якій цільові (*мета*) й змістові (*структура культури*) компоненти на основі прямих і зворотних структурно-функціональних зв'язків з'єднані з *формами* (ігровий соціально-психологічний тренінг з розвитку емпатії у підлітків; цикл виховних годин з формування толерантності у підлітків, обговорення особливостей різних етносів; уроки-подорожі; свята «Моя Батьківщина – моя Україна»); *методами* (мозковий штурм «Асоціативний ланцюжок», рольові ігри, тренінги, моделювання та аналіз педагогічних ситуацій, творчі завдання («Я, як представник роду»)) та *етапами здійснення* досліджуваного процесу (організаційний, основний, підсумковий); *діагностичним інструментарієм та результатом*;

— *конкретизовано* критерії: емоційно-орієнтований, гностично-інформаційний, комунікативно-конативний, їх показники та якісні характеристики рівнів (високий, середній,

низький) вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків, в основу яких покладено систему ціннісних ставлень підлітків до себе як представників певного етносу, до представників інших етносів та до оточуючих;

— *розкрито* сутність та структуру феномену «культура міжетнічних стосунків підлітків», у якій виокремлено особистісний, соціокультурний та практичний компоненти.

Подальшого розвитку набули форми й методи виховання культури міжособистісних стосунків підлітків.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що за його результатами розроблено модель практичної реалізації педагогічних умов виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи. Опубліковано навчально-методичний посібник «Культура міжетнічних стосунків підлітків: сценарії позакласних заходів». Розроблено методiku діагностики рівнів вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків; сценарій циклу виховних годин, спрямованих на виховання толерантності як особистісної якості у підлітків. Набула подальшого розвитку програма М. Удовенко ігрового соціально-психологічного тренінгу з розвитку емпатії у підлітків. Матеріали дослідження можуть бути використані в загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів для організації виховного процесу; під час викладання дисциплін «Теорія виховання», «Методика виховної роботи», «Основи педагогічної майстерності» у вищих педагогічних навчальних закладах I-IV рівнів акредитації; в інститутах підвищення кваліфікації вчителів; у процесі написання курсових, дипломних, магістерських робіт, підготовки статей тощо.

Основні положення дисертаційного дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Одеської спеціалізованої школи I-III ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов Одеської міської ради Одеської області № 50 (акт про впровадження № 107 від 13 червня 2012); НВК «Балтська ЗОШ I-III ступенів № 2 – гімназія» (м. Балта) (акт про впровадження № 111 від 20 червня 2012); Комунального закладу «Кодимська ЗОШ I-III ступенів - ДНЗ» Кодимської районної ради Одеської області (акт про впровадження № 28 від 15 червня 2012); Синюхинобрідської загальноосвітньої школи I-III ступенів (с. Синюхин Брід, Первомайський р-н, Миколаївська обл.) (акт про впровадження № 154 від 22 червня 2012); Одеської загальноосвітньої школи № 122 I-III ступенів Одеської міської ради Одеської області (акт про впровадження № 425 від 4 вересня 2012).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та результати дослідження доповідалися на *міжнародних* науково-практичних конференціях: «Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону» (Ялта, 2007, 2009), «Сучасні технології в навчанні і вихованні у вищій школі» (Одеса, 2009), науково-методичній конференції «Управління якістю підготовки фахівців» (Одеса, 2009), педагогічних читаннях на пошану Богдана Ступарика «Проблема якості виховання і навчання у системі безперервної освіти» (Івано-Франківськ, 2008); *всеукраїнських*: «Перший крок у науку» (Луганськ, 2009); *міжнародному конгресі*: Слов'янський педагогічний

собор «Полікультурний слов'янський простір: шляхи та форми інтеграції» (Одеса, 2010); на засіданнях кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (2007 – 2012).

Публікації. Основний зміст дисертації висвітлено у 16 одноосібних наукових публікаціях, з них 8 – у наукових фахових виданнях, 1 – у зарубіжному науковому виданні, 1 – навчально-методичний посібник.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 286 сторінок, з них 198 – основний зміст роботи. Дисертація містить 8 таблиць, 4 рисунки. У списку використаних джерел 316 найменувань, з них 9 – іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; представлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; проаналізовано ступінь розробленості проблеми; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання й методи дослідження; окреслено наукову новизну, практичне значення роботи; наведено дані про апробацію і впровадження результатів дослідження; подано інформацію про публікації й структуру дисертації.

У **першому розділі «Виховання культури міжетнічних стосунків підлітків як соціально-педагогічна проблема»** розкрито фундаментальні аспекти досліджуваної проблеми, висвітлено стан її вирішення у педагогічній та психологічній літературі, зокрема, в теорії виховання, а також у практичній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. На основі цього аналізу розкрито сутність та структуру феномену «культура міжетнічних стосунків підлітків», проведено аналіз стану реалізації проблеми у шкільній практиці; визначено критерії, показники та рівні вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків; подано результати констатувального етапу дослідження.

З'ясовано, що проблема виховання культури міжетнічних стосунків привертала увагу вчених упродовж багатьох століть. Науковці (М. Бахтін, В. Біблер, Ф. Гансберн, І. Гаспринський, Л. Гурлітт, М. Данилевський, Е. Ейлер, П. Каптерев, С. Курганов, М. Курнінг, Г. Молкенбер, М-Ж. Паризкий, М. Рерих, А. Тойнбі, та ін.) наголошували на необхідності формування у молоді глибоких знань щодо рідної культури та культури інших народів, умінь і навичок позитивного міжетнічного і міжкультурного діалогу, виховання поваги до інших народів та їхніх культур у навчально-виховному процесі.

Аналіз літературних джерел та стану досліджуваної проблеми в теорії та практиці виховання дав змогу здійснити трактування основних понять дослідження.

Міжетнічні стосунки тлумачаться як такі, що суб'єктивно переживаються між людьми різних національностей, етнічними спільнотами.

Встановлено, що в широкому розумінні міжетнічні стосунки – це взаємодія народів у різних сферах: політиці, культурі та ін., а у вузькому – міжособистісні стосунки людей різних національностей, які відбуваються також у різних сферах життя.

Важливу роль у розвитку міжетнічних стосунків відіграють національні інтереси; усвідомлені народом і особистістю потреби в національному, етнічному розвитку. Особливої актуальності в умовах багатонаціональної культури набуває вивчення міжетнічних стосунків з метою їхньої гармонізації, попередження міжетнічної напруги та конфліктів у багатоетнічному колективі, що є передумовою успішного виховання та розвитку культури міжетнічних стосунків (педагогічний фактор).

У межах дослідження феномен «культура міжетнічних стосунків» розглядаємо як духовно-моральну якість особистості, що дає змогу ефективно сприймати інтереси етносів, народностей у процесі економічного, політичного, соціального і духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру і толерантності. Вона виявляється, передусім, у пошані інтересів, прав, самобутності великих і малих народів, у підготовці особистості до свідомого життя у вільному, демократичному суспільстві, готовності й умінні йти на компроміси з різними етнічними, релігійними групами заради соціального миру у державі.

На підґрунті аналізу педагогічних джерел та практики роботи сучасної школи встановлено, що основними векторами виховання культури міжетнічних стосунків є: підготовка дитини до життя в поліетнічному соціумі, формування вмінь спілкуватися та співпрацювати з людьми різних національностей, етносів, рас та віросповідань, адаптація до життя у світі різноманітних зв'язків.

З огляду на це, все більш вагомим стає виховання культури міжетнічних стосунків саме підлітків як особливої вікової категорії.

Вивчення педагогічної теорії та практики надало підстави у змісті феномену «культура міжетнічних стосунків підлітків» виокремити особистісний, соціокультурний і практичний компоненти.

Особистісний компонент включає в себе такі якості особистості, як толерантність, емпатія та етнoемпатія. На основі аналізу наукових джерел та емпіричних досліджень з'ясовано, що емпатія – це проникнення в емоційний стан іншої людини, розуміння її емоцій, відчуттів та переживань. Етнoемпатія визначена як здатність до ціннісного резонансу з почуттями іншої людини – представника певного етносу.

Толерантність трактується як готовність до свідомих особистих дій, спрямованих на досягнення гуманістичних відносин між людьми й групами людей, які мають різний світогляд, ціннісні орієнтири, стереотипи поведінки. Етнічна толерантність – толерантність, пов'язана з

наявністю позитивного образу іншої культури при збереженні позитивного прийняття своєї власної.

Соціокультурний компонент передбачає сформованість у підлітків комплексу знань щодо етнокультурного різноманіття соціуму, які є основою для певних дій чи діяльності в цілому. Вагоме значення для виховання культури міжетнічних стосунків підлітків мають уміння свідомо отримувати та використовувати знання щодо розбіжностей культурних виявів народів, націй, етносів.

Практичний компонент передбачає здатність налагоджувати доброзичливі стосунки з представниками різних етносів, орієнтуватися в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії та ефективно встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, що ґрунтується на знаннях і почуттєвому досвіді індивіда, а також здатність особистості вступати у соціальні контакти для досягнення комунікативних цілей у межах міжособистісних стосунків.

Результатом виховання культури міжетнічних стосунків є відповідний рівень вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків.

На основі визначеної структури, емпіричних досліджень було уточнено критерії, показники та рівні вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків. Критеріями було визначено: *емоційно-орієнтувальний, гностично-інформаційний, комунікативно-конативний*.

Для визначення рівнів вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків (низький, середній, високий) було обрано єдину діагностику, на підставі якої можна було віднести підлітків до того чи іншого рівня в залежності від ступеня прояву ознак обраних критеріїв.

Рівні вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків визначалися за середнім значенням вияву показників обраних критеріїв. Межами розподілу було встановлено: низький рівень – від 0 до 3,4 балів; середній рівень – від 3,5 до 4,4 балів; високий рівень – від 4,5 до 5,0 балів.

Високий рівень характерний для підлітків доброзичливих, тактовних, оптимістичних. Їм притаманна стійка етнічна ідентифікація, вони дуже добре володіють знаннями про культурні особливості та історію рідного етносу та мають бажання поширювати ці знання, виявляють стійкий інтерес до культурних особливостей інших етносів. Їх вирізняє відсутність негативного ставлення до іншої культури, а також наявність позитивного образу іншої культури при збереженні позитивного прийняття своєї власної. Таким підліткам властива високорозвинена здатність до емпатії та етнємпатії. Вони демонструють високу здатність знаходити адекватні моделі поведінки, які сприяють підтриманню атмосфери взаємної згоди та довіри, і, як результат, усуненню нетерпимого ставлення до представників інших етносів.

Підлітки, які перебувають на середньому рівні, емоційні, доброзичливі. У них сформована етнічна ідентифікація. Добре володіють знаннями про культурні особливості, традиції та звичаї

рідного етносу, але не завжди готові їх поширювати. Не завжди знаходять адекватні моделі поведінки, які б сприяли підтриманню атмосфери взаємної згоди та довіри. Таким підліткам притаманна етнопатія, що проявляється в здатності до ціннісного резонансу з почуттями іншої людини як представника певного етносу.

Низьким рівнем характеризуються підлітки з недостатнім рівнем комунікативних здібностей, яким дуже важко налагоджувати доброзичливі стосунки з оточуючими. Їх характеризує високий рівень тривожності та хибне уявлення про свою винятковість. Підлітки з низьким рівнем вихованості культури міжетнічних стосунків рідко виявляють толерантне ставлення до вибірково обраного індивіда в окремій ситуації, але частіше всього не проявляють толерантності у сприйнятті поглядів та думок представників різних етносів та у сприйнятті емоційного фону та настрою іншої людини як представника певного етносу. У них відсутня гнучкість у стосунках. Вони тяжіють до конфліктних ситуацій.

Для визначення сучасного стану проблеми виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у шкільній практиці було проведено опитування, бесіди, оцінку власного досвіду, а також проаналізовано плани позакласної виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів та їх відповідність основним орієнтирам виховання учнів з точки зору державної політики. У констатувальному експерименті взяли участь 206 учнів. Було створено дві довільні групи. У першу групу ввійшли підлітки Одеської спеціалізованої школи I-III ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов Одеської міської ради Одеської області № 50 (72 підлітка) та Вижицької ЗОШ I-III ступенів ім. Ю. Федьковича (м. Вижиця Чернівецької області) (32 підлітка), до другої групи – підлітки НВК «Балтська ЗОШ I-III ступенів № 2 – гімназія» (м. Балта Одеської області) (71 підліток) та Вижицької ЗОШ I-III ступенів ім. Ю. Федьковича (м. Вижиця Чернівецької області) (31 підліток).

Результати діагностування за рівнями вихованості культури міжетнічних стосунків розподілилися в такий спосіб: на високому рівні в першій групі (ЕГ) знаходилось 8,6% респондентів, у другій групі (КГ) – 7,8%; на середньому рівні зафіксовано в першій групі (ЕГ) 10,6% підлітків, у другій групі (КГ) – 11,8%; на низькому рівні в першій групі (ЕГ) виявлено 80,8% підлітків, у другій (КГ) – 80,4%.

У другому розділі «**Обґрунтування педагогічних умов виховання культури міжетнічних стосунків підлітків**» виявлено та обґрунтовано педагогічні умови виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи; розроблено модель реалізації педагогічних умов виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи та експериментально перевірено її ефективність; подано результати формувального етапу дослідження.

Педагогічні умови виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи – це зовнішні обставини, цілеспрямовано організовані заходи та види діяльності, що сприяють позитивному перебігу цього процесу та впливають на прикінцевий результат – вихованість культури міжетнічних стосунків підлітків. Отже, виховання культури міжетнічних стосунків підлітків відбувається під впливом певних чинників навчально-виховного діяльності. Для забезпечення ефективності зазначеного процесу було виявлено педагогічні умови (стимулювання цілеспрямованого розвитку етнотолерантності у підлітків; актуалізація та збагачення знань підлітків щодо особливостей етносів; залучення підлітків до створення емоційно-позитивного мовно-літературного середовища).

Стимулюванню цілеспрямованого розвитку етнотолерантності у підлітків сприяло проведення ігрового соціально-психологічного тренінгу з розвитку емпатії у підлітків, який є сукупністю активних методів виховання і передбачав групову форму роботи та був задуманий і розроблений як серія занять-репетицій, до складу яких увійшли різні види вправ та ігор, спрямованих на розвиток емоційної чутливості та емпатії. Для реалізації завдань програми використовувалися такі методи: групова дискусія, міні-лекція, ігрові методи (ситуаційно-рольові, рольові ігри та ін.), психомалюнок, психогімнастика (рухавки), вправи (вправи-релаксації, вправи-привітання, вправи для сприяння міжособистісному спілкуванню, для згуртування групи, для активізації учасників, аналіз проблемних ситуацій тощо); проведення циклу виховних годин з виховання у підлітків толерантності як особистісної якості, розділеного на блоки (розуміння та прийняття себе та інших «Ми всі такі різні і водночас однакові»; знайомство з сімейними реліквіями, традиціями «Я – член родини»; спілкування – головний засіб подолання конфліктів).

Актуалізація та збагачення знань підлітків щодо особливостей етносів реалізовувалися під час проведення родинного свята «Моя Батьківщина – моя Україна», виховної години «Нашого цвіту – по всьому світу», свята «Україна – багатокультурна», циклу класних годин, проведених з метою обговорення анкет «Особливості російського (єврейського, болгарського та ін.) етносів». Завдання циклу — розширити знання підлітків про культурні особливості цих етносів. Також були використані моделювання та аналіз педагогічних ситуацій, ігри («Суперечливі твердження», «Діалог культур», «Про кого йде мова», «Закони дня»), творчі завдання (розкажи історію, цікавий випадок, подію, в якій брали участь діти та дорослі різних національностей; повідом своєму уявному товаришу з іншої країни про улюблене місто, пам'ятки, народних умільців, культуру, побут; обері конверт із листівкою та словесно змалюй визначне місце, зображене на ній, тощо).

Залучення підлітків до емоційно-позитивного мовно-літературного середовища, у якому б відбувалася максимально активна ініціативна взаємодія дитини з іншими учасниками спілкування – мовцями, які володіють декількома мовами, відбувалося під час проведення позакласного заходу «Посиденьки за чаєм»; уроку-подорожі «England», що містив багатий культурний та краєзнавчий

матеріал про країну, мову якої діти вивчають; циклу позакласних заходів з іноземних мов «Гортаючи календар», до якого входили такі тематичні вечори: «Літо, осінь у святах і традиціях народів Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Франції», «Зимові свята та традиції в Західній Європі» та «Весна у віршах, піснях, звичаях і традиціях Англії та Франції»; вечір «Дякуємо за мови без кордонів».

За результатами теоретичного дослідження проблеми та констатувального етапу експерименту було розроблено модель реалізації педагогічних умов виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи (рис.1). У моделі виокремлено структурні елементи: мета, форми, методи виховної роботи, компоненти культури, педагогічні умови й етапи їх реалізації, діагностичний інструментарій, зокрема, критерії оцінки, показники вихованості культури та результат, визначений як вихованість культури міжетнічних стосунків підлітків.

На прикінцевому етапі експериментально-дослідної роботи було проведено контрольні зрізи в експериментальній та контрольній групах. Аналізуючи одержані результати внаслідок проведеної експериментальної роботи, ми дійшли висновку, що кількісні показники за всіма визначеними нами критеріями, за якими оцінювався рівень вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків, значно збільшилися в експериментальній групі, де проводилася цілеспрямована робота з підлітками. Середньоарифметичні дані, які було одержано внаслідок проведеного контрольного зрізу після завершення експериментальної роботи, засвідчують, що експериментальна робота сприяла більшій ефективності виховання культури міжетнічних стосунків підлітків в експериментальній групі.

Так, контрольний зріз засвідчив, що рівень вихованості культури міжетнічних стосунків на прикінцевому етапі виявився таким: на високому рівні в ЕГ виявлено 17,3% респондентів, на середньому – 60,6% опитаних та на низькому рівні зафіксовано 22,1% підлітків.

Серед підлітків КГ результат також змінився на краще, проте ці зміни, на відміну від показників експериментальної групи, не дуже значні. Так, на високому рівні в КГ зафіксовано 7,8% респондентів, на середньому – 12,8% та на низькому виявлено 79,4% всіх опитаних. У табл. 1 наведено узагальнені результати педагогічного експерименту.

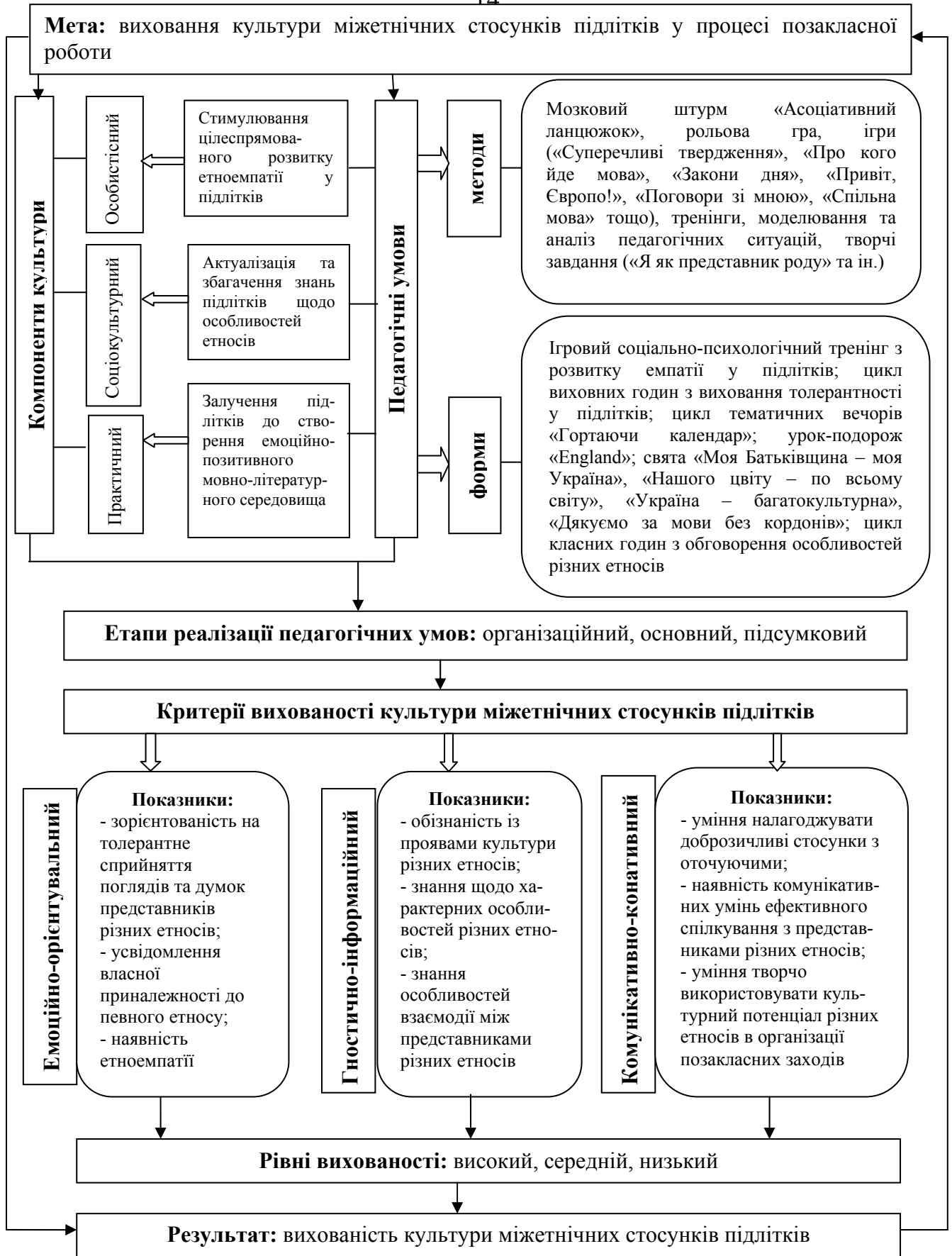

Рис. 1. Модель реалізації педагогічних умов виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи

Динаміка вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків

Рівні	Початок експерименту				Закінчення експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	9	8,6	8	7,8	18	17,3	8	7,8
Середній	11	10,6	12	11,8	63	60,6	13	12,8
Низький	84	80,8	82	80,4	23	22,1	81	79,4

Емпіричне значення критерію χ^2 на прикінцевому етапі формувального експерименту $\chi^2_{емпф} = 67,07$, отже, воно більше за критичне значення, яке дорівнює 5,99 для рівня значущості 0,05 та розміру градації кількості 3. Таким чином, достовірність розбіжностей характеристик контрольної та експериментальної груп стосовно рівня вихованості у підлітків культури міжетнічних стосунків після експерименту складає 95%.

Отже, з дев'яносто п'яти відсотковою ймовірністю можна стверджувати, що зміни, які відбулися в рівні вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків експериментальної групи є достовірні, статистично значущі та відбулися внаслідок апробації моделі реалізації педагогічних умов виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи, що є доказом ефективності виявлених педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

В умовах розвитку соціально-економічних, етнополітичних, світоглядних засад української держави особливого значення набувають ментально-психологічні, ціннісно-нормативні та інші духовні передумови її функціонування, об'єднувальною основою яких є культура і, зокрема, культура міжетнічних стосунків.

1. Міжетнічні стосунки визначено як такі, що відбуваються між людьми різних національностей та етнічними спільнотами. Характер цих стосунків складається в залежності від історичного минулого, соціально-політичної ситуації в тій чи іншій країні, від економічних та культурно-побутових умов життя, безпосередньої конкретної ситуації або зацікавленості в спілкуванні та проявляються в установках і орієнтаціях на міжетнічні контакти в різних сферах взаємодії, у національних стереотипах, у настрої та поведінці, вчинках людей і конкретних етнічних спільнот.

З огляду на вищезазначене, під культурою міжетнічних стосунків ми розуміємо духовно-моральну якість особистості, що дає змогу ефективно сприймати інтереси етносів, народностей у

процесі економічного, політичного, соціального і духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру і толерантності.

Встановлено, що виховання культури міжетнічних стосунків є важливим саме у підлітків як особливої вікової категорії, оскільки цей період є переломним у житті людини. Головною особливістю підліткового віку є різкі та якісні зміни, що торкаються всіх сторін розвитку. Виникає гостра потреба в самоствердженні та спілкуванні з ровесниками. Цей період характеризується категоричністю в судженнях. Часто причиною непорозумінь, а то й конфліктів стає неприйняття підлітками інших культурних традицій та соціальних відмінностей.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблематики дав змогу визначити, що вихованість культури міжетнічних стосунків невід'ємно пов'язана з наявністю сукупності в індивіда об'єктивних уявлень та знань про ту чи іншу культуру, що реалізуються через уміння, навички та моделі поведінки, а також сприяють ефективному міжетнічному взаєморозумінню та взаємодії.

У змісті феномену «культура міжетнічних стосунків підлітків» виокремлено такі компоненти: особистісний (включає ряд якостей особистості: толерантність, емпатія та етноемпатія); соціокультурний, який передбачає сформованість у підлітків комплексу знань щодо етнокультурного різноманіття соціуму; практичний, який виявляється у здатності налагоджувати доброзичливі стосунки з представниками різних етносів, орієнтуватися в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії та ефективно встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. Результатом виховання культури міжетнічних стосунків є відповідний рівень вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків.

2. Для визначення рівня вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків обрано такі критерії: емоційно-орієнтувальний критерій із показниками: зорієнтованість на толерантне сприйняття поглядів та думок представників різних етносів; усвідомлення власної приналежності до певного етносу; наявність етноемпатії; гностично-інформаційний критерій із показниками: обізнаність із проявами культури різних етносів; знання щодо характерних особливостей різних етносів; знання особливостей взаємодії між представниками різних етносів; комунікативно-конативний критерій із показниками: уміння налагоджувати доброзичливі стосунки з оточуючими; наявність комунікативних умінь ефективного спілкування з представниками різних етносів; уміння творчо використовувати культурний потенціал різних етносів в організації виховних заходів.

За результатами констатувального етапу експерименту з'ясовано, що на високому рівні знаходилося 8,6% респондентів ЕГ та 7,8% – КГ. На середньому рівні зафіксовано в ЕГ 10,6% підлітків, у КГ – 11,8% та на низькому рівні – 80,8% підлітків ЕГ та 80,4% КГ.

3. На підставі аналізу психолого-педагогічної і методичної літератури, практики, сучасного стану досліджуваної проблеми виявлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови, що

сприяють вихованню культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи, а саме: стимулювання цілеспрямованого розвитку етнопатії у підлітків; актуалізація та збагачення знань підлітків щодо особливостей етносів; залучення підлітків до створення емоційно-позитивного мовно-літературного середовища.

Стимулювання цілеспрямованого розвитку етнопатії у підлітків забезпечувалося проведенням ігрового соціально-психологічного тренінгу з розвитку емпатії у підлітків, циклу виховних годин з виховання у підлітків толерантності як особистісної якості. Для актуалізації та збагачення знань підлітків щодо особливостей етносів були проведені: родинне свято «Моя Батьківщина – моя Україна», виховна година «Нашого цвіту – по всьому світу», свято «Україна – багатокультурна», цикл класних годин, метою яких було обговорення анкет «Особливості російського (єврейського, болгарського та ін.) етносів». Підлітки були залучені до створення емоційно-позитивного мовно-літературного середовища завдяки проведенню позакласних заходів «Посиденьки за чаєм», уроку-подорожі «England», циклу тематичних заходів з іноземних мов «Гортаючи календар», до складу яких входили такі вечори: «Літо, осінь у святах і традиціях народів Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Франції», «Зимові свята та традиції в Західній Європі» та «Весна у віршах, піснях, звичаях і традиціях Англії та Франції»; вечір «Дякуємо за мови без кордонів».

4. На основі практики та аналізу результатів констатувального етапу експерименту було розроблено модель реалізації педагогічних умов виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи, структура якої містить: мету, форми, методи виховної роботи, компоненти культури міжетнічних стосунків, педагогічні умови, етапи їх реалізації, діагностичний інструментарій, зокрема, критерії оцінки, показники вихованості культури та результат (вихованість культури міжетнічних стосунків).

Внаслідок експериментального впровадження моделі реалізації педагогічних умов виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи виявилися значні позитивні зміни в рівні вихованості культури міжетнічних стосунків у респондентів експериментальної групи, на що вказують контрольні зрізи, що були проведені на прикінцевому етапі дослідно-експериментальної роботи. Так, на високому рівні в ЕГ виявлено 17,3% респондентів, тоді як в КГ – 7,8%, на середньому – 60,6% опитаних ЕГ та 12,8% – КГ; на низькому рівні зафіксовано 22,1% підлітків в ЕГ та 79,4% опитаних в КГ.

Отже, кількісні показники за всіма визначеними нами критеріями, за якими оцінювався рівень вихованості культури міжетнічних стосунків підлітків, значно збільшилися в експериментальній групі, де проводилася цілеспрямована робота з підлітками, на відміну від контрольної групи, де така робота не проводилася.

Аналіз результатів експериментальної роботи засвідчив ефективність обґрунтованих педагогічних умов.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці технології виховання культури міжетнічних стосунків молодших школярів; обґрунтуванні системи підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл до виховання культури міжетнічних стосунків учнів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Фогель Т. М. Педагогічний аналіз результатів констатувального етапу дослідження культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи / Т. М. Фогель // Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. – 2012. – Вип. № 3 (18).

2. Фогель Т. М. Виховання культури міжетнічних стосунків дітей як актуальна педагогічна проблема / Т. М. Фогель // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ, 2008. – Серія : Педагогіка. – Вип. XXIV. – С. 313 – 317.

3. Фогель Т. М. Виховання толерантності як особистісної якості у підлітків / Т. М. Фогель // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. / Ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.). – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 13 (23). – С. 134 – 137.

4. Фогель Т. М. Головні напрямки роботи вчителя з розвитку емпатії у підлітків як педагогічної умови виховання культури міжетнічних стосунків / Т. М. Фогель // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2009. – Ч. I. – С. 186 – 191.

5. Фогель Т. М. Культура міжетнічних стосунків підлітків : сценарії позакласних заходів. Навчально-методичний посібник / Т. М. Фогель. – Одеса : видавець СПД Бровкін О. В. – 2013. – 122 с.

6. Фогель Т. М. Порівняльний аналіз результатів дослідження виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи / Т. М. Фогель // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2013. – № 3-4 . – С. 176 – 184.

7. Фогель Т. М. Розвиток етнокультурної компетентності підлітків як одна з умов виховання культури міжетнічних стосунків / Т. М. Фогель // Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. – 2011. – Вип.1 (13).

8. Фогель Т. М. Розвиток у підлітків етнокультурної компетентності як педагогічна умова виховання культури міжетнічних стосунків / Т. М. Фогель // Проблеми педагогічної освіти. – Ялта,

2009. – Вип. 21, частина 4. – С. 244 – 248.

9. Фогель Т. М. Теоретичні засади виховання культури міжетнічних стосунків дітей / Т. М. Фогель // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Ялта, 2007. – Вип. 13. – Ч. II. – С. 222 – 228.

10. Фогель Т. Н. Сущность и структура феномена «культура межэтнических отношений подростков» / Т. Н. Фогель // European Applied Sciences, May, 2013, 5 – pp. 119 – 120.

Опубліковані праці апробаційного характеру

11. Фогель Т. М. Засоби створення мовно-літературного середовища, яке б сприяло вихованню культури міжетнічних стосунків підлітків / Т. М. Фогель // Виховання і культура. Міжнародний науково-практичний журнал. – 2010. – № 4 (24). – С. 10 – 12.

12. Фогель Т. М. Підготовка студентів педагогічних університетів до роботи в міжетнічному просторі / Т. М. Фогель // Управління якістю підготовки фахівців: матеріали XIV міжнар. науково-метод. конф., (Одеса, 22-24 квітня, 2009 р.). – Одеса, 2009. – Ч. I. – С. 181 – 183.

13. Фогель Т. М. Теоретичні засади формування етнокультурної компетентності у підлітків, як педагогічна умова виховання культури міжетнічних стосунків / Т. М. Фогель // Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону : матеріали міжнар. науково-практ. конф., (Ялта, 9-11 квітня 2009 р.). – Ялта, 2009. – Вип. 5. – Ч 3. – С. 204 – 208.

14. Фогель Т. М. Теоретичний аспект проблеми виховання культури міжетнічних стосунків дітей / Т. М. Фогель // Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону : матеріали міжнар. науково-практ. конф., (Ялта, 5-7 квітня 2007 р.). – Ялта, 2007. – Ч. 2. – С. 88 – 93.

15. Фогель Т. М. Теоретичний аспект створення багатогранного мовно-літературного середовища для емоційного відгуку на міжетнічні стосунки / Т. М. Фогель // Перший крок у науку: матеріали Всеукр. науково-практ. конф., (Луганськ, 2009 р.). – Луганськ, 2009. – Т.10. – С. 135 – 138.

16. Фогель Т. М. Шляхи підготовки вчителів до виховання толерантності у підлітків / Т. М. Фогель // Слов'янський педагогічний собор «Полікультурний слов'янський простір; шляхи та форми інтеграції» : матеріали міжнар. Конгресу, (Одеса, 6-7 вересня 2010 р.). – Одеса: Одеський національний університет ім. І. Мечникова, 2010. – С. 297 – 299.

АНОТАЦІЯ

Фогель Т. М. Виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України. – Тернопіль, 2013.

У дисертації досліджено проблему виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи. Проаналізовано стан її виховання у психолого-педагогічній літературі та уточнено сутність основних понять дослідження. На основі аналізу літературних джерел та практики роботи сучасної школи розкрито сутність та структуру феномену «культура міжетнічних стосунків підлітків». Конкретизовано критерії й показники рівнів її вихованості.

Виявлено та обґрунтовано педагогічні умови виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи. Розроблено модель реалізації педагогічних умов виховання культури міжетнічних стосунків підлітків у процесі позакласної роботи та експериментально перевірено їх ефективність.

Ключові слова: культура міжетнічних стосунків, підлітки, виховання, позакласна робота, педагогічні умови, модель реалізації педагогічних умов, рівень вихованості.

АННОТАЦІЯ

Фогель Т. Н. Воспитание культуры межэтнических отношений подростков в процессе внеклассной работы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки Украины. – Тернополь, 2013.

В диссертации исследуется проблема воспитания культуры межэтнических отношений подростков в процессе внеклассной работы. Проанализировано состояние воспитания культуры межэтнических отношений в психолого-педагогической литературе и уточнена сущность основных понятий исследования.

Культура межэтнических отношений определена как духовно-моральное качество личности, которое позволяет воспринимать интересы этносов, народностей в процессе экономической, политической, социальной и духовной жизни на принципах свободы, равноправия, взаимопомощи, мира и толерантности.

В работе обоснована важность воспитания культуры межэтнических отношений подростков, как особенной возрастной категории, в процессе внеклассной работы, так как она способствует созданию доброжелательных отношений между детьми разных национальностей, представителей различных этнических групп, а также формированию навыков общения, поведения, в основе которых лежит эмпатия, этноэмпатия, толерантность, компромиссы и уважение к окружающим.

Являясь составной частью воспитательной работы в школе, внеклассная работа направлена на достижение общей цели обучения и воспитания – усвоения ребенком необходимого для жизни

в обществе социального опыта и формирования системы ценностей, которые принимаются обществом.

На основании анализа литературных источников и практики работы современной школы раскрыта сущность и структура феномена «культура межэтнических отношений подростков», в содержании которого выделены такие компоненты: личностный, включающий в себя такие качества личности, как: толерантность, эмпатия и этноэмпатия; социокультурный, который подразумевает сформированность у подростков комплекса знаний про этнокультурное разнообразие социума и являющегося основой для определенных действий или деятельности в целом; практический, обеспечивающий подростков способностью устанавливать доброжелательные отношения с представителями разных этносов, ориентироваться в различных ситуациях межличностного взаимодействия, эффективно устанавливать и поддерживать необходимые контакты с другими людьми, основой которых являются знания и чувственный опыт личности, а также вступать в социальные контакты с целью достижения коммуникативных задач в пределах межличностных отношений.

Конкретизированы критерии воспитанности культуры межэтнических отношений подростков и их показатели (эмоционально-ориентированный (ориентированность на толерантное восприятие взглядов и мыслей представителей различных этносов, осознание собственной принадлежности к определенному этносу, наличие этноэмпатия); гностически-информационный (осведомленность с проявлениями культуры различных этносов, знания о характерных особенностях различных этносов, знания особенностей взаимодействия между представителями разных этносов); коммуникативно-конативный (умение устанавливать доброжелательные отношения с окружающими, наличие коммуникативных умений эффективного общения с представителями различных этносов, умение творчески использовать культурный потенциал различных этносов в организации внеклассных мероприятий). В процессе констатирующего эксперимента выявлены в процентном отношении уровни воспитанности культуры межэтнических отношений подростков: высокий, средний, низкий. Результаты констатирующего эксперимента показали, что необходима целенаправленная работа по воспитанию культуры межэтнических отношений подростков в процессе внеклассной работы.

Выявлены и обоснованы педагогические условия воспитания культуры межэтнических отношений подростков в процессе внеклассной работы: стимулирование целенаправленного развития этноэмпатии у подростков, актуализация и обогащение знаний подростков про особенности этносов, вовлечение подростков в создание эмоционально-положительной литературно-языковой среды.

Целенаправленное развитие этноэмпатии у подростков стимулировалось проведением игрового социально-психологического тренинга по развитию эмпатии и цикла воспитательных

часов по воспитанию толерантности. Актуализация и обогащение знаний подростков про особенности этносов обеспечивалось проведением праздников «Моя Родина – моя Украина», «Нашего цвета – по всему свету», «Украина - многокультурная», циклом классных часов, в ходе которых обсуждались анкеты «Особенности русского (еврейского, болгарского, польского и др.) этносов». Вовлечение подростков в создание эмоционально-положительной литературно-языковой среды осуществлялось проведением внеклассного мероприятия «Посиделки за чаем», урока-путешествия «England», цикла тематических мероприятий по иностранным языкам «Листая календарь», вечера «Спасибо за языки без границ».

Разработана модель реализации педагогических условий воспитания культуры межэтнических отношений подростков в процессе внеклассной работы. В модели выделены следующие компоненты: цель, содержание, формы и методы воспитательной работы, компоненты, педагогические условия и этапы их реализации, диагностический инструментарий, а именно: критерии оценки, показатели воспитанности культуры межэтнических отношений и результат.

Результатом внедрения модели реализации педагогических условий воспитания культуры межэтнических отношений подростков в процессе внеклассной работы стал позитивный динамический рост у подростков уровня воспитанности культуры межэтнических отношений.

Ключевые слова: культура межэтнических отношений, подростки, внеклассная работа, педагогические условия, модель реализации педагогических условий воспитания культуры межэтнических отношений, уровень воспитанности.

ANNOTATION

Fogel T. M. Upbringing of culture of interethnic relations of the teenagers during the out-of-class work. – In manuscript form.

Thesis for the candidate degree of Pedagogical sciences, specialty 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Department of education and science of Ukraine. – Ternopil, 2013.

The thesis is dedicated to the problem of upbringing of culture of interethnic relations of the teenagers during the out-of-class work. On the basis of psychological and pedagogical literature the state of upbringing of culture of interethnic relations of the teenagers is analyzed and essence of the main concepts of investigation is specified. Based on the analysis of the literary sources and the practices of the modern school, the essence and structure of the phenomenon “culture of interethnic relations of the teenagers” are revealed. Criteria, indexes and levels of breeding culture of interethnic relations of the teenagers are determined.

Pedagogical conditions of upbringing of culture of interethnic relations of the teenagers are theoretically motivated. The model of realization of pedagogical conditions of upbringing culture of interethnic relations of the teenagers is built and experimentally checked.

Key words: culture of interethnic relations, teenagers, out-of-class work, model of realization of pedagogical conditions of upbringing culture of interethnic relations, level of breeding culture of interethnic relations.

Підписано до друку 17 вересня 2013 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 329

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2б,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

8 (0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.

ФО Осадца Ю.В.